

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

2019

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 70

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 8.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1****Makoreketelo ya Xikambelantwisiso**

- Tanihleswi ntshikelelo wu nga eka matwisiselo, swihoxo swa mapeletelo na ririmi a swi fanelangi swi xupuriwa, handle ka loko swihoxo swa kona swi cinca nhlamuselo/matwisiselo. (Hambiswiritano, swihoxo swa ha fanele swi kombisiwa).
- Loko mukamberiwa a tirhisa marito mambe eka ririmi leri a kamberiwaka hi rona, u nga ma tekeli enhlokweni marito wolawo, naswona loko nhlamulo yi twala, u nga xupuli mukamberiwa. Loko ku tirhisiwile rito rimbe eka xitshuriwa kutani ri laveka eka nhlamulo, ri amukele.
- Ku hava maraka leyi nga ta nyikiwa eka swivutiso swa mavonelo eka nhlamulo ya INA/E-E kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa maraka.
- A ku na timaraka leti nga ta nyikiwa eka nhlamulo ya HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA/VONELO. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa timaraka.
- Laha ku lavekaka tinhlamulo ta rito rin'we kutani mukamberiwa a nyika xivulwa hinkwaxo, koreketa hi mfanelo loko rito leri lavekaka ri khwatihatiwile/kombisiwile.
- Loko ku laveka timhaka/minkutlunya yimbirhi/yinharhu kutani mukamberiwa a nyika yo tala, koreketa yo sungula yimbirhi/yinharhu ntsena.
- Amukela marin'wana yo hambanahambana.
- Eka swivutiso swa nhlawulonyingi, amukela HISWIMBIRHI, letere leri xaxameleke na nhlamulo leyi nga yona NA/KUMBE nhlamulo leyi tsariweke hi ku hetiseka.

TINHLAMULO: XITSHURIWA XA A

- 1.1 Ku tsakisa vahlaleri√ na ku hlula.√ (2)
- 1.2 Tinyuziphepha./Ti-TV./Tirhadiyo.√ The Brown Bomber.√
(Xihangalasangungu xin'we ntsena.) (2)
- 1.3 titivala./B.√ (1)
- 1.4 Hileswi a yi ri nyimpi yo lwela xidlodlo xa misava xa ntikorisiva.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 1.5 Killer u tirhisile ntlhavelo nkarhi wo leha loko a fanele a ya lwa xibakele madokodela ma nga swi voni. Loko Sarajevo a n'wi tlatlatile ehansi u titivarile kutani a yisiwa exibedhlele laha swi nga kumeka leswaku ngati ya yena yi na ntlhavelo.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.6 U hlamusela leswaku ntlangu wa xibakele wu endlile leswaku Killer a va na mali yo tala.√ (1)
- 1.7 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ku tirhisa murhi eka mintlangu a swi kahle hikuva swi nga va na khombo.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 1.8 U hlamusela leswaku Killer a a lwa xibakele hi vukheta na vuswikoti bya xiyimo xa le henhla.√√ (2)

- 1.9 Loko ntlangu wa ha sungula a va tsakile swinene kasi loko wu fika eka rhawundi ya vumune moya wa vona a wu ri ehansi tanihileswi Killer se a a hluriwa.√√ (2)
- 1.10 Hileswi Sarajevo a a hlurile Killer, murhandziwa wa vona va nga swi langutelangi.√ (1)
- 1.11 A ndzi ta xi tirhisa loko munhu a ri na vuswikoti byo karhi eka swo karhi kambe a nga byi tirhisi hi mfanelo.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.12 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a a tshike ku tirhisa ntlhavelo hikuva swi na khombo, swi nga koxa vutomi bya yena.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

TINHLAMULO: XITSHURIWA XA B

- 1.13 Ku na vatlangi vambirhi va xibakele laha swi tikombaka leswaku loyi a wisiweke a nga ha ri na matimba yo tlhela a yima, leswi nga vulaka leswaku u hluriwile.√√ (2)
- 1.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: I mhaka ya kahle hikuva i ntlangu lowu swi nga endlekaka leswaku swimunhuhatwa leswi swi wu teka tanihi ntirhovutomi lowu swi nga tihanyisaka hi wona.√√

KUMBE

- A hi mhaka ya kahle hikuva swi nga endleka leswaku swin'wana swimunhuhatwa loko swi biwile swinene swi hundza emisaveni.√√ (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.15 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi nga vula leswaku u tiberile leswaku se u hlurile eka ntlangu lowu./U kombisa vunghwazi na ku hlula.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

TINHLAMULO: XITSHURIWA XA A NA XA B

- 1.16 Eka xitshuriwa xa A Killer u vile na matlotlo loko a nghena edadeni ra xibakele kambe emakumu a hluriwa, leswi seketeriwaka hi xivuriso lexi nga eka xitshuriwa xa B xa 'Mhunti yo tlula-tlula, mangelwe wa yi siya', lexi vulaka leswaku munhu wo tsutsumela swinyingi u tlula hi wo rhula.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.17 Eka xitshuriwa xa A ku lwiwa xibakele xa ntiko wa risiva kasi eka xitshuriwa xa B ku lwiwa xibakele xa vanyankatlambe./Eka xitshuriwa xa A mavito ya vatlangi va xibakele ma boxiwile, ku nga Killer na Sarajevo kasi eka xitshuriwa xa B mavito ya vatlangi a ma boxiwangi.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2****XITSHURIWA XA C****MAHLAMULELO YA XIVUMBEKO XA NDZIMANA**

NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO/NKATSAKANYO WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA:

Munhu u fanele ku fihlula ku nga si hela awara a pfukile.√ Munhu u fanele ku etlela nkarhi wo ringanela leswaku miri wu wisa.√ Ku wisa swi hunguta ntshikelelo wa miehleketo no pfuna ku gayela swakudya kahle emirini.√ Ku endla vutiolori swi nga pfuna ku hunguta ku khomiwa hi mavabyi.√ Ku dya ku nga ri ku titsona swakudya swi kahle eka rihanyu ra munhu.√ Munhu u fanele ku dya swakudya leswi akaka miri.√ Munhu u fanele ku dya no nwa swinwiwa leswi pfunetaka ku gayela swo fana na 'Green tea'.√

[Ntsengo wa marito = 90]

- Nkoka wa mahungu (N) = √√√√√√√√ (07)
- Matirhiselo ya ririmi (R) = √√√ (03)

[Avela timaraka eka timhakankulu ta nkombo ntsena.]

MAHLAMULELO YA XIVUMBEKO XO XAXAMETA TIMHAKANKULU

NKOKA WA MAHUNGU: NKOMISO/NKATSAKANYO WU FANELE KU KATSA TIMHAKA LETI LANDZELAKA:

	MINTSHAHO		MINKUTLUNYA
1.	'Munhu u fanele ku dya swakudya swa namixo ku nga si hela awara endzhaku ka loko a pfukile.'	(a)	Munhu u fanele ku fihlula ku nga si hela awara a pfukile.√
2.	'Ku etlela nkarhi lowu ringaneke naswona i swin'wana leswi nga swa nkoka ku endlela leswaku miri wu wisa.'	(b)	Munhu u fanele ku etlela nkarhi wo ringanela leswaku miri wu wisa.√
3.	'Loko munhu a ri na ntshikelelo wa miehleketo swi nga kavanyeta ku gayela lokunene ka swakudya emirini wa yena kutani u fanele a kuma nkarhi wo wisa a ringeta ku koka moya swinene leswi nga ta pfuna eku gayeleni ka swakudya hi ndlela leyi faneleke.'	(c)	Ku wisa swi hunguta ntshikelelo wa miehleketo no pfuna ku gayela swakudya kahle emirini.√

4.	'Munhu u fanele ku endla vutiolori, leswi nga ta pfuna miri wa yena leswaku wu kota ku humesa hinkwaswo leswi nga lavekiki eka wona leswaku mavabyi ma fambela ekule na yena.'	(d)	Ku endla vutiolori swi nga pfuna ku hunguta ku khomiwa hi mavabyi.√
5.	'Swi na khombo ku titsona swakudya eka rihanyu ra munhu kutani swi fanele ku papalatiwa.'	(e)	Ku dya ku nga ri ku titsona swakudya swi kahle eka rihanyu ra munhu.√
6.	'Ku dya hindlela leyi faneleke i swa nkoka eku hlayiseni ka miri. Swakudya leswi nga pfuniki nchumu emirini swo fana na malekere, makhekhe na swo nwa swo nyanganya swi fanele ku papalatiwa.'	(f)	Munhu u fanele ku dya swakudya leswi akaka miri.√
7.	'Ku nwa tiya leyi vuriwaka 'Green tea' swi pfuna ku hlayisa miri na ku hisa mafurha lama nga lavekiki emirini wa munhu, yi pfuna na ku gayela swakudya emirini hi kwalomu ka tiphesente ta 4'.	(g)	Munhu u fanele ku dya no nwa swinwiwa leswi pfunetaka ku gayela swo fana na 'Green tea'.√

[Ntsengo wa marito = 90]

Makoreketelo ya nkomiso:

Makoreketelo ma fanele ma kongomisiwa eka timhakankulu na ku papalatiwa ka timhaka leti nga pfuniki nchumu.

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hi mukhuva lowu landzelaka:

- **Maavelo ya timaraka:**

- Timaraka ta 7 i ta minkutlunya ya 7: **N = (7)** (Maraka yin'we hi nkutlunya.)
- Timaraka ti3 i ta ririmi: **R = (3)**
- Ntsengo wa timaraka: **10**

- **Maavelo ya timaraka eka ririmi loko mukamberiwa a nga tshahangi:**

- Minkutlunya ya 1–3 leyi nga yona: Nyika maraka yin'we ya ririmi.
- Minkutlunya ya 4–5 leyi nga yona: Nyika timaraka timbirhi ta ririmi.
- Minkutlunya ya 6–7 leyi nga yona: Nyika timaraka tinharhu ta ririmi.

- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a tshahile kunene:**

- Mintshaho ya 6–7: a nga nyikiwi maraka ya ririmi.
- Mintshaho ya 1–5: nyika maraka yin'we ya ririmi.

LEMUKA:

• **Ntsengo wa marito:**

- Vakamberi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
- Ku nga susiwi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke, kumbe ya kombisiwile hi ndlela yo hoxeka. Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika emakumu ka xivulwa lexi hetisaka ntsengo lowu vekiweke wa marito kutani u tshika lama nga ta landzela eka nkomiso.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: SWIAKI NA MILAWU YA MATIRHISELO YA RIRIMI**XIVUTISO XA 3: XINAVETISO****XITSHURIWA XA D**

- 3.1 I ku koka rinoko ra vaamukeri va hungu.√ (1)
- 3.2 Xinuherisi./B.√ (1)
- 3.3 A hi ntiyiso hikuva un'wana na un'wana u hlamba hi xisibi lexi a tsakelaka xona, ku nga ri timhaka to landzelela fexeni.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 3.4 Wu nga va wu kombisa leswaku ku nga tirhisiwi xisibi xin'wana handle ka Dove.√√ (2)
- 3.5 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: Xa ndzi tsakisa hikuva loko ndzi hlambile hi xona ndzi ta nuhela kahle masiku hinkwawo.√√

KUMBE

- A xi ndzi tsakisi hikuva xi tekela swisibi swin'wana ehansi.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana matitewo lama twisisekaka.) (2)
- 3.6 Xi na nkucetelo wa leswaku vaamukeri va hungu va nga hetu nkarhi, va hatlisa va ya xava Dove hikokwalaho ka mbhukuto lowu nga kona.√√ (2)

[10]**XIVUTISO XA 4: KHATHUNI****XITSHURIWA XA E**

- 4.1 Ku na swimunhuhatwa leswi nga ehofisini ya malayisense yo chayela laha swi vulavulaka hi ku tsariwa ka xihungwana xo koma kutani ximunhuhatwa xa 4 xi swi teka onge swimunhuhatwa swa 1 na 2 swi vulavula hi ku va mfumo wu lava ku yirisa ku chayela munhu a ri ku tsaleni ka xihungwana xo koma eka riqingho; kasi swi vulavula hi ku tsala xihungwana xo koma eka chati yo kambela mahlo.√√ (2)
- 4.2 Swi nga va swi vangiwile hi ku va ximunhuhatwa xa 2 xi hlamurile swin'wana xi nga si vutisiwa.√√ (2)
- 4.3 Ku nga va ku vangywa hi hungu leri xi byeriwaka rona hi ximunhuhatwa xa 4 hikuva a ri yelani na leswi vulavuriwaka hi swimunhuhatwa swa 1 na 2.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 4.4 I ku kambela mahlo ya lava lavaka ku ya dyondza ku chayela mimovha leswaku va vona ku fika kwihi.√ (1)

- 4.5 Swi kombisa n'wini/mutsari wa khathuni.√ (1)
- 4.6 Ku nga va na khombo ra ku va munhu a huhula eka matwisiselo ya leswi vuriwaka hi van'wana.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[10]**XIVUTISO XA 5: PROSI****XITSHURIWA XA F**

- 5.1 **Loko** Rhelela a ha kanetana na kokwa wa yena, Fanisa u fambile a ko a nyamalala.√ (1)
- 5.2 tlakuriwa./D.√ (1)
- 5.3 U bile **mhalamhala**√ ya movha a n'wi yimisa kutani Fanisa a tlula **kan'we**√ a nghena enhoveni a ri hlaneka. (2)
- 5.4 Mukamberiwa u ta vumba xivulwa xin'wana hi nsinya wa riendli/rito 'tlhava' lexi nga na nhlamuselo yo hambana na leyi nyikiweke eka papila ra swivutiso. Swikombiso: Magezi u ta ku **tlhava** hi mpama loko u nga twi./Kokwana u **tlhava** sangu./Loko dyambu ri **tlhava** a hi fikile khale emasin'wini.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 5.5 A ndzi ta xi tirhisa loko ndzi byela munhu leswaku a endla swo karhi kambe a sindzisa ku endla leswi yena a lavaka swona kutani emakumu a wela ekhombyeni.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 5.6 Ri tirhile ku komba vun'wini./Ri tirhile ku komba leswaku movha lowu ku vulavuriwaka hi wona i wa Rhelela.√√ (2)

[10]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 30
NTSENGO HINKWAWO: 70